

К.М. Плутицька

аспірант

(Запорізький національний університет)

УДК 343.221:343.545

ТИПОЛОГІЯ ЗЛОЧИНЦІВ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ПРИМУШУВАННЯ ДО ВСТУПУ В СТАТЕВИЙ ЗВ'ЯЗОК

У статті наведено типологію злочинців, які вчинили примушування до вступу в статевий зв'язок, надано характеристику визначеним типам злочинців.

Ключові слова: типологія, особа злочинця, особа, яка вчинила примушування до вступу в статевий зв'язок.

В статье приводится типология преступников, которые совершили принуждение к вступлению в половую связь, а также дается характеристика указанным типам преступников.

Ключевые слова: типология, лицо преступника, лицо, которое совершило принуждение к вступлению в половую связь.

In the article the typology of criminals who accomplished forcing to entering into sexual connection are brought. Description over to types of criminals is brought.

Keywords: typology, person of criminal, person which accomplished forcing to entering into sexual connection.

Постановка проблеми. Розроблення типології злочинців є одним із методологічних принципів аналізу особистості [2, с. 4]. Саме типологія є тією основою, на якій будується методика прогнозування індивідуальної злочинної поведінки і застосування диференційованих й індивідуалізованих заходів із запобігання злочинності [1, с. 152]. Типологія дозволяє глибше охарактеризувати різний контингент злочинців, оскільки ґрунтується на істотних ознаках, причинно пов'язаних із злочинною поведінкою. Вона фіксує закономірності, які є логічним підсумком соціального розвитку особи, особистісною причиною вчинення злочину.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. У кримінологічній літературі можна зустріти багато варіантів типології злочинця. Так, проблематикою загальної типології злочинців займалися такі науковці, як І. Даньшин, О. Джужа, А. Ковальов, Н. Кузнецова, А. Сахаров та ін. Багато науковців присвятили свою увагу питанню типології сексуальних злочинців, серед них: Ю. Алфьоров, Ю. Антонян, А. Баронін, Г. Васильченко, В. Голубєв, Д. Ісаєв, Ю. Кудряков, А. Лукаш, Дж. Меролла, І. Малкіна-Пих, Ю. Решетняк, Ю. Самойлов, Д. Скаллі, Е. Центров, О. Синєокий, Р. Хейзелвуд, Є. Чорносвітов та ін. Типології, розроблені даними авторами, безсумнівно, корисні, практичні, їх теоретична значимість визнана фахівцями-кримінологами. Однак вони спрямова-

ні на гвалтівників, злочинців, які вчинили сексуальні злочини проти малолітніх та/або неповнолітніх, а типології осіб, які вчинюють примушування до вступу в статевий зв'язок, дотепер немає.

Метою статті є розроблення типології злочинців, які вчиняють саме примушування до вступу в статевий зв'язок, та надання їм характеристики.

Виклад основного матеріалу. На основі проведеного нами дослідження (вивчення судових рішень, кримінальних справ, анкетування, інтерв'ювання пересічних громадян та працівників правоохоронних органів) ми розділили осіб, які вчинили примушування до вступу в статевий зв'язок, на чотири групи, в кожній з яких виділили два типи злочинців. Ці типи являють собою своєрідні полюси (крайні прояви) групи, тобто всередині групи ми допускаємо існування проміжних типів.

Перша група поділяється за критерієм таємності дій злочинця на «осіб, які вчиняють примушування до вступу в статевий зв'язок при свідках» та «осіб, які вчиняють примушування до вступу в статевий зв'язок без свідків»:

- особа, яка вчиняє примушування до вступу в статевий зв'язок при свідках, не приховує своєї відверто-, інколи навіть агресивно-сексуальної поведінки. Вона досить відверта у своїх пропозиціях (погрозах) та може привселюдно глумитися над обраними жертвами. Така особа прагне бути в центрі уваги, бажає здаватися більш мужньою і пишається своєю впливовістю;

- особа, яка вчиняє примушування до вступу в статевий зв'язок без свідків, зацікавлена у збереженні своєї гарної репутації, зазвичай справляє враження стриманої та консервативної особи. Однак коли вона знаходиться віч-на-віч зі своєю жертвою, її поведінка різко змінюється, і жертва опиняється у стані сексуальної конфронтації без змоги надати докази вчиненого проти неї злочину.

Друга група за критерієм ставлення до наслідків своїх дій поділяється на «недоторканих» та «ризикуючих»:

- «недоторканий» – особа, яка не звертає уваги на наслідки своїх дій. Недоторканий вважає, що повністю контролює ситуацію, живе з відчуттям вседозволеності і не боїться настання кримінальної відповідальності. Він відверто розповідає про вчинені ним примушування до вступу в статевий зв'язок і розглядає це як виклик системі;

- «ризикуючий» – боїться кримінальної відповідальності і усвідомлює, що вчиняє аморальну, суспільно небезпечну дію. Саме цей тип схильний покладати провину за вчинений злочин на жертву, називаючи її спокусницею (спокусником).

Третя група виділена за критерієм активності дій осіб, які вчиняють примушування до вступу в статевий зв'язок, і має своїми «полюсами» «активних ініціаторів» та «пасивних ініціаторів»:

- «активний ініціатор», використовуючи службову або матеріаль-

ну залежність жертви, примушує її до вступу в статевий зв'язок шляхом погроз настання для неї несприятливих наслідків або прямо пропонує їй допомогу в просуванні по службі або іншу матеріальну вигоду, але у разі відмови погрожує звільненням або іншими репресивними діями;

- «пасивний ініціатор» приділяє «особливу» увагу підлеглим або іншим особам, які є службово або матеріально залежними від нього. Пасивний ініціатор фліртує, робить компліменти, запрошує на побачення і натякає на своє бажання вступити в сексуальні стосунки, але не робить першої відкритої сексуальної пропозиції. Він навмисно створює гнітючу атмосферу очікування фізичної близькості. Це дає йому підставу стверджувати, що жертва ініціювала початок сексуальних стосунків. Разом з тим нерівний розподіл влади в такого роду стосунках створює сильний психічний тиск на залежну особу і змушує її відчувати страх настання негативних наслідків у випадку відмови від вступу в статевий зв'язок (особливо це стосується сексуальних зв'язків між викладачем та студентом, вчителем та учнем). Зазвичай «пасивний ініціатор» наполегливо та аргументовано доводить відсутність події злочину, обвинувачуючи жертву. Інакше кажучи, такий тип розглядає себе як жертву помсти, шантажу або просто непорозуміння.

Четверта група за критерієм ставлення до жертви поділяється на «донжуанів» та «закоханих»:

- «дон Жуан» у першу чергу цікавиться кількістю отриманих ним «перемог», а залежність потерпілої особи виступає лише як один з засобів здійснення впливу на волю особи. Він не розглядає вчинені ним дії як злочин і розцінює сексуальні стосунки лише як фізіологічний акт без натяку на духовну близькість. «Донжуан» обмежується одноразовими актами задоволення статевої пристрасті і після цього залишає жертву у спокої. У випадку відмови жертви від вступу в статевий зв'язок розцінює це як особисту образу і обов'язково приводять свої погрози у дію;

- «закоханий» при вчиненні тиску на волю жертви починає відчувати любов до неї. Жертва спочатку привертає увагу злочинця саме тим, що є залежною від нього. «Закоханий» поряд зі своєю жертвою почуває себе більш сильним і впливовим, ніж він є насправді. Він бажає бути наставником, який управляє, направляє свою жертву. У багатьох випадках такий тип злочинця не задоволений своїм статусом у рамках своєї організації, установи, підприємства, а стосунки з підлеглими є панацеєю від цього, допомагають зміцнити свою самоповагу.

Зазначені типи перетинаються один з одним, доповнюють один одного. Так, «особа, яка вчиняє примушування до вступу в статевий зв'язок при свідках» може представляти типи «недоторканного» та «активного ініціатора» або «особа, яка вчиняє примушування до вступу в статевий зв'язок без свідків» у той же час може бути «пасивним ініціатором» та/ або «закоханим».

Окрім зазначених чотирьох груп, ми пропонуємо поділити осіб, які вчиняють примушування до вступу в статевий зв'язок, ще на кілька типів залежно від їх способу дій. Як і вищезгадані групи, ці типи не є взаємовиключними. Одному злочинцю можуть бути властиві декілька типів відразу або один тип поведінки особи може згодом змінитися на інший.

1. «Владна особа». Така особа відверто демонструє свою владу, наполягаючи на сексуальних послугах в обмін на вигоди, у яких у випадку незгоди вона може відмовити, наприклад: одержання або збереження робочого місця, затвердження проекту, підвищення, просування по службі, видача якогось розпорядження й т. ін. Цей тип може обіцяти як поліпшити, так і погіршити ситуацію, у якій знаходиться залежна особа. Спосіб дій «владної особи» відрізняється надзвичайним зловживанням владою й довірою залежної особи.

2. «Радник». Така особа намагається стати наставником для своєї жертви, маскуючи свої сексуальні наміри під особистою, професійною або академічною увагою. Цей тип у першу чергу звертає увагу на тих підлеглих або студентів, які знаходяться у скрутному становищі або переживають важкий період у своєму житті. «Радник» може збирати інформацію про інтереси своїх жертв, їх вразливі місця, про їх знання та досвід у сексуальній сфері, для того щоб краще орієнтуватися у потребах жертви. Наприклад, може виступати як посередник у стосунках між жертвою та її друзями або членами родини, колегами. Намагається завоювати довіру своєї жертви. «Радник», як правило, раціоналізує свої наміри, стверджуючи, що це його обов'язок – «направляти» свою жертву до її повного розвитку, навіть з погляду сексуальності й сексуального досвіду. Звичайно, час від часу така особа нагадує своїй жертві про її залежність, безпомічність. «Радники» часто зустрічаються у сфері освіти та у злочинних угрупованнях, які займаються порнобізнесом та/або утримують місця розпусти.

3. «Член групи». Цей тип особи зустрічається у молодих (за віком) трудових колективах. Метою примушування до вступу в статевий зв'язок є приниження жертви. У цьому випадку новий член трудового колективу стає «ізгоєм», над яким глузує весь інший колектив. Таку жертву намагаються вижити з роботи, відпускаючи непристойні жарти на її адресу, а керівник робочої ланки (наприклад, майстер робочої бригади) пропонує або вступити з ним (або с кимось іншим з трудового колективу) у статевий зв'язок, або звільнитися. Можуть навіть робитися грошові ставки на те, скільки протримається жертва на новому робочому місці.

4. «Жрець». Такий тип традиційно зустрічається у чоловічих колективах: спортивних командах, військових угрупованнях, місцях позбавлення волі. Сексуальний зв'язок розглядається як ритуал посвячення, доказ того, що новий член колективу гідний бути одним з групи, в іншому разі такий член має залишити групу. «Жрець» є небезпечним че-

рез те, що вчинюване ним примушування до вступу в статевий зв'язок має великі шанси перерости у згвалтування або насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом. Жертвами жреця частіше стають молоді люди, яким не вистачає впевненості у собі або в яких є проблеми зі своєю ідентифікацією, у тому числі сексуальною.

5. «Перевертень». Такий тип особи злочинця є компульсивним і часто має серйозні психологічні проблеми. Він створює свій образ таким чином, щоб людям було важко повірити, що він може заподіяти комусь шкоду. Планує свої дії обережно. Поводить себе так, наче йому потрібна допомога у вирішенні складних нагальних потреб, скаржиться оточуючим на складне життя. Усі його дії є ретельно спланованими. Таким чином «перевертень» страхує свою репутацію та себе від настання відповідальності. Наодинці з жертвою поводить себе грубо, жорстоко, принижує її.

6. «Опортуніст». Опортуніст для маскування свого злочину використовує зовнішні обставини. Це може включати зміну навколишньої обстановки з метою зведення до мінімуму негативних наслідків на робочому місці або в учбовому закладі (наприклад, приватні зустрічі, консультації віч-на-віч, поїздки, конференцій). Класичним прикладом є примушування до вступу в статевий зв'язок, вчинюване роботодавцем у готелі під час заміської конференції.

7. «Хуліган». Вчиняє примушування до вступу в статевий зв'язок, використовуючи залежність іншої особи, щоб покарати жертву за відмову в задоволенні його бажань або змусити жертву відчути невпевненість у власних силах. Для досягнення своєї мети він може використовувати поштові повідомлення сексуального змісту, телефонні дзвінки, надавати негативну оцінку роботі, саботувати проекти, створювати інші обставини, які заважатимуть жертві виконувати свої обов'язки на роботі або в навчанні. «Хуліган» обирає у жертви таких осіб, які здаються йому слабкими або відрізняються від інших. Наприклад, особи гомосексуальної орієнтації стають жертвами примушування до вступу в статевий зв'язок саме через їх орієнтацію й спосіб життя [3].

8. «Довірена особа». Поводиться з підлеглими або студентами як рівний або як друг. Ділиться своїм життєвим досвідом й труднощами і пропонує підлеглим поділитися своїми. «Довірена особа» може вигадувати різні історії, розраховуючи на співчуття. Після встановлення «духовного контакту» така особа починає наполягати на початку сексуальних стосунків. У випадку відмови відчуває себе зрадженим, ображеним і вдається до прямих погроз з метою «отримати своє».

9. «Ситуативний тип». Цей тип насправді переживає життєві труднощі в особистому житті або на роботі. Це може спонукати його відновити баланс сил, відчути свою владу, що і призводить до вчинення примушування до вступу в статевий зв'язок. Як правило, після подолання своїх життєвих труднощів ситуативний тип почуває себе

винним і намагається налагодити стосунки зі своєю жертвою, не вчиняє нові спроби з примушування до вступу в статевий зв'язок.

10. «Докучливий тип». Не сприймає негативну відповідь на його пропозицію вступити у сексуальні стосунки. Він надокучає залежній особі своєю увагою і запрошеннями на побачення навіть після кількаразових відмов. Відкриті погрози починає використовувати як останню можливість добитись бажаного, але насправді не має на меті заподіяти шкоди залежній особі або привести свої погрози у дію. «Докучливий тип» діє на основі принципу, що жертва рано чи пізно відповідь згодою.

11. «Джентльмен». Віддає перевагу завуальованому примушуванню до вступу в статевий зв'язок. Він галантно залицяється до залежної особи, робить їй подарунки, надає премії та інші пільги, іншими словами, всяким чином демонструє свою справжню зацікавленість. У разі якщо залежна особа ігнорує такі знаки уваги, злочинець переходить безпосередньо до психічного тиску на жертву. Наприклад, він може прямо зізнатися у коханні, але зазначити, що його почуття настільки сильні, що він не зможе далі працювати з цією особою, а знайти таке добре місце роботи їй буде неможливо. Треба звернути увагу на те, що «джентльмен» зазвичай є керівником або власником багатой, великої компанії у мегаполісі, де заробітна плата працівників є високою, тобто працівникам буде дійсно важко знайти таку ж роботу.

12. «Інформаційний шантажист». Частіше зустрічається у навчальних закладах, а також серед працівників правоохоронних органів, медичних установ. Цей тип намагається використовувати свої знання й навички як засоби одержання доступу до самої жертви або до інформації про жертву для подальшого її використання у примушуванні до вступу в статевий зв'язок, поєднаному з погрозою розголошення відомостей, що ганьблять жертву.

13. «Некомпетентний». Це соціально маргінальна особа, яке бажає близькості й уваги від тих осіб, які її ігнорують. У «некомпетентного» найчастіше немає достатніх навичок залицяння, флірту, попередніх міжособистісних стосунків. У той же час така особа через своє керівне становище відчуває, що має право на увагу, повагу і любов, більш того, впевнена, що жертві повинні лестити її загравання. У разі відмови цей тип починає переслідувати, залякувати, погрожувати помстою.

14. «Кінестетичний тип». Це тип особи, який починає свої дії з дотики, обіймів, хватань за стегна, може спробувати замаскувати такі дотики за необережністю. Іноді може робити це у присутності інших, але якщо його не зупинити, він може заперечувати таку поведінку або наполягати на тому, що жертві подобається така увага. На роль жертви обирає самотніх і розлучених осіб. «Кінестетичний тип» є особливо небезпечним через те, що у випадку відмови жертви на пропозицію вступити в статевий зв'язок може не обмежитись лише психічним ти-

ском, а застосувати фізичне насильство.

15. «Гуморист». Цей тип злочинця зустрічається рідше за інші. Зазвичай це молода особа чоловічої статі у жіночих колективах. Вчиняє примушування до вступу в статевий зв'язок не стільки щоб задовольнити свій сексуальний потяг, а щоб посміятися над жертвою. Небезпечність цього типу полягає в тому, що згодом він може перетворитися на «члена групи».

16. «Сексуальний активіст». Найчастіше зустрічається серед чоловіків нетрадиційної сексуальної орієнтації або серед жінок, які переймають на себе стереотипні чоловічі ролі. Така особа, вчиняючи примушування до вступу в статевий зв'язок, не тільки намагається підтвердити свій статус особи, наділеної владою, а і зрівняти свої «права» з «правами» чоловіків гетеросексуальної орієнтації, тобто намагається слідувати за стереотипами, які склалися у суспільстві.

17. «Експлуататор». Це особа, яка істотно відрізняється від попередніх типів тим, що вчиняє примушування до вступу в статевий зв'язок з корисливих мотивів. На практиці її дії кваліфікуються за сукупністю статей (згвалтування, утримання місць розпусти і т. ін.). «Експлуататор» може вчиняти примушування до вступу в статевий зв'язок за допомогою обману, шантажу. Також до цього типу належать організатори злочину – особи, які організують заняття проституцією або сексуальною експлуатацією в інших формах (наприклад, власники кубел для заняття проституцією; особи, що систематично надають приміщення для дій, які являють собою сексуальну експлуатацію без ознак проституції). Як приклад можемо навести скандально відому кримінальну справу, порушену стосовно ректора Київської академії водного транспорту.

Висновок. Наведена типологія осіб, які вчиняють примушування до вступу в статевий зв'язок, не є вичерпною. Практичне значення такої типізації особи злочинця пов'язане з можливістю диференціювати заходи запобігання примушуванню до вступу в статевий зв'язок і карально-виховного впливу, розв'язувати деякі слідчі завдання, виявляти й аналізувати окремі типи злочинної поведінки, а також пояснювати цю поведінку особливостями певного типу особи. З теоретичної ж точки зору розроблена типологія може бути корисною у розкритті природи, причин вчинення примушування до вступу в статевий зв'язок, закономірностей зародження і розвитку таких злочинних дій, а також для складання прогнозів.

Бібліографічні посилання

1. Джуржа О.М. Запобігання злочинам пов'язаним із сексуальним насильством: Монографія. – К., 2009.
2. Игошев К.Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения. – Горький, 1974.
3. Stalking safety plan (from the NCVC) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sexualharassmentsupport.org/StalkingSafetyPlan.html>.

Надійшла до редакції 01.03.2012